

ساختار تصریفی فعل در بلوچی سرحدی گرنچین^۱

عباسعلی آهانگر^۲

دانشیار، دانشگاه سیستان و بلوچستان

موسی محمودزهی^۳

استادیار، دانشگاه ولایت ایرانشهر

فرزانه جمالزهی^۴

کارشناس ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان

چکیده

بلوچی سرحدی رایج در منطقه گرنچین زیر شاخه‌ای از بلوچی غربی (رخشانی) است که عناصر ساختواژی مختلفی در ساختار فعل به کار می‌برد. هدف از پژوهش حاضر ارائه توصیفی همزمانی از ساختار تصریفی فعل در قالب صورت‌های خودایستا^۵ و ناخودایستا^۶ در بلوچی سرحدی گرنچین است. داده‌های پژوهش از طریق ضبط گفتار آزاد و مصاحبه با ۱۰ گویشور بومی بیسواد با میانگین سنی ۵۰-۸۰ سال گردآوری شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در ساختار فعل خودایستای بلوچی سرحدی^۷ چهار عنصر ساختواژی می‌توان یافت: (۱) جزء فعلی^۸، (۲) ستاک فعلی^۹ در قالب ستاک حال یا ستاک گذشته، (۳) وندها به صورت پیشوندی (پیشوند وجوه امری و التزامی، پیشوند نفی و پیشوند نهی) و پسوندی (پسوند زمان گذشته، پسوند سببی، و شناسه‌های شخصی^{۱۰})، و (۴) فعل ربطی اسنادی^{۱۱} که به دو صورت کامل و پی‌بستی (کوتاه) به کار می‌رود. صورت‌های فعل ناخودایستای بلوچی سرحدی شامل مصدر^{۱۲}، وجه وصفی^{۱۳} (اسم فاعل^{۱۴} و اسم مفعول^{۱۵}) و اسم مصدر^{۱۶} است، که همه از ستاک فعل و پسوندهای خاصی ساخته می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: بلوچی سرحدی، فعل خودایستا، فعل ناخودایستا، مصدر، وجه وصفی، اسم مصدر.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۱۰/۵

ahangar@english.usb.ac.ir

braataan@yahoo.com

farzaneh.jamalzehi@yahoo.com

5. finite forms

6. non finite forms

8 verbal element

9. verb stem

10. personal endings

11. predicative copula

12- infinitive

13. participles

14. present participle

15. past participle

16. gerundive

۱- تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۷/۱۵

۲- پست الکترونیکی نویسنده مسئول:

۳- پست الکترونیکی:

۴- پست الکترونیکی:

۷- از این پس منظور از بلوچی سرحدی، بلوچی سرحدی رایج در منطقه گرنچین است.

۱ - مقدمه

بوی^{۱۷} (۲۰۰۷) انواع اطلاعات ساختواژی - نحوی^{۱۸} را، که به عنوان نشانه‌های ساختواژی فعل در زبان‌های جهان وجود دارند، شامل زمان دستوری (حال، گذشته، آینده)، نمود (ناقص، کامل، غیره)، وجه (اخباری، التزامی، امری، غیره)، جهت (معلوم، مجهول، غیره)، شمار (مفرد، جمع، غیره)، شخص (اول، دوّم، سوّم) و جنس دستوری می‌داند. از دیدگاه بوی (همان: ۱۳۴-۱۳۳) «ممکن است فعل‌ها حامل مشخصه‌های مشارکین در رویداد فعل نیز باشند. بنابراین، شخص، شمار و جنس هم روی فعل‌ها نشانه‌گذاری می‌شوند. پس بر این اساس، یک تمایز دیگر در حوزه تصریف، بین صورت‌های خودایستا و ناخودایستا ایجاد می‌شود». افزون‌براین، بنا به عقیده بوی:

«صورت‌های خودایستا صورت‌هایی هستند که برای مقوله‌های زمان، شمار و شخص صرف شده‌اند اما صورت‌های ناخودایستا صورت‌هایی مانند مصدر، اسم مصدر، و وجه وصفی هستند. ویژگی برجسته صورت‌های ناخودایستا این است که نه تنها ویژگی‌های فعلی را دارند بلکه ویژگی‌های دیگر مقوله‌های واژگانی مانند اسم‌ها و صفت‌ها را هم دارند. برای مثال، مصدرها را می‌توان به عنوان صورت‌های اسمی^{۱۹} فعل توصیف کرد.» (بوی، ۲۰۰۷: ۱۰۱)

در این راستا، عناصر ساختواژی انواع ستاک و وندهای تصریفی در تحقق انواع مفاهیم و ویژگی‌های ساختواژی-نحوی یا تصریفی مربوط نقش به‌سزایی دارند. ستاک یک واژه، صورت واژگانی مورد نظر منهای وندهای تصریفی است (بوی، ۲۰۰۷، کاتامبا^{۲۰} و اشتنهام^{۲۱}، ۲۰۰۶). «ستاک‌ها ساده یا مرکب هستند. اگر ستاک ساده باشد به آن ریشه می‌گویند» (بوی، ۲۰۰۷: ۲۸). از سوی دیگر، تکواژهای تصریفی «به مفهوم دستوری خاصی (زمان، مطابقه، استمرار، و جز این‌ها) اشاره می‌کنند و به عنوان پسوند یا پیشوند صرفی [تصریفی] در ساختار واژه فعل به کار می‌روند»^۲ (مشکوة الدینی، ۱۳۸۸: ۱۷).

17. G. Booij

18. morpho-syntactic

19. nominal form

20. F. Katamba

21. J. Stonham

بررسی‌های قابل توجهی در مورد فعل در زبان بلوچی و گویش‌های مختلف آن صورت گرفته است که از آن میان می‌توان به بارانزهی (۲۰۰۳)، برجسته دلفروز (۲۰۰۳)، محمودی بختیاری (۲۰۰۳)، آکسنوف (۲۰۰۶)، آهنگر (۲۰۰۷) و جهانی و کرن (۲۰۰۹) اشاره کرد.

بارانزهی (۲۰۰۳) در بررسی توصیفی گویش بلوچی سراوانی، تصریف صورت‌های خودایستای فعل در مقوله‌های زمان، نمود و وجه، و سپس، نحوه ساخت صورت‌های سببی، مصدری، وجوه وصفی و منفی را ارائه کرده است. برجسته دلفروز (۲۰۰۳) به مقایسه ستاک‌های فعلی حال و گذشته بلوچی با فارسی باستان، میانه و نو پرداخته است. در این مطالعه، ابتدا انواع مصدر و نحوه ساخت آنها در بلوچی ارائه و سپس با فارسی باستان، میانه و نو مقایسه شده‌اند. بیشتر داده‌های این پژوهش نیز برگرفته از بلوچی سرحدی‌اند.

محمودی بختیاری (۲۰۰۳) نکاتی پیرامون نظام زمان دستوری در بلوچی (براساس داده‌هایی از گویش لاشاری) و فارسی معیار تهران مطرح کرده است که بیانگر شباهت‌های این دو زبان ایرانی است، هر چند در برخی موارد با هم تفاوت‌هایی هم دارند. آکسنوف (۲۰۰۶) در توصیف بلوچی ترکمنستان در فصل نهم رساله خود پس از بررسی فعل‌های ساده، مرکب و پیشوندی ابتدا عناصر ساختوازی فعل را شناسایی و سپس صورت‌های خودایستا و ناخودایستا را به تفکیک توصیف نموده است. آهنگر (۲۰۰۷) به توصیف همزمانی مقوله‌های ساختوازی - نحوی ذاتی (زمان، نمود، وجه، مطابقت) و رابطه‌ای (جهت) فعل در بلوچی سرحدی گرنچین پرداخته است. هر چند این پژوهش نیز بر اساس داده‌هایی از بلوچی سرحدی گرنچین صورت گرفته است، اما هدف اصلی آن بررسی چگونگی تحقق تصریف و کاربرد صورت‌های خودایستای فعل در مقوله‌های ساختوازی - نحوی مربوط بوده است و کلیه عناصر ساختوازی به کار رفته در صورت‌های خودایستا و ناخودایستای فعل را به تفکیک معرفی نکرده است. جهانی و کرن (۲۰۰۹) در توصیف ویژگی‌های نحوی، ساختوازی و واجشناختی گویش‌های شرقی، غربی و جنوبی بلوچی، به اختصار و به صورت کلی به توصیف فعل‌های ساده و مرکب^{۲۲}، ستاک‌سازی (ستاک‌های حال و گذشته، سببی و سببی دوتایی^{۲۳})، صورت‌های ناخودایستا (مصدر، وجوه وصفی، اسم مصدر، اسم عامل^{۲۴})،

22. complex verb

23. double causative

24. agent noun

شخص‌نمایی^{۲۵}، فعل‌های کمکی^{۲۶}، وندهای نمودی - وجهی^{۲۷} و نفی، نظام زمان دستوری، نمود، وجه، جهت، گذرایی^{۲۸} و ساخت کنایی، صورت‌های فعلی منفرد، زمان‌های ساده، زمان‌های ترکیبی^{۲۹}، صورت‌های اساسی زمان، نمود، وجه و مالکیت در زبان بلوچی پرداخته‌اند. با وجود این، تاکنون بررسی و توصیف همزمانی مستقلی از عناصر ساختوازی به کار رفته در صورت‌های خودایستا و ناخودایستای فعل در همه گویش‌های بلوچی، به ویژه، بلوچی سرحدی گونه زبانی‌ای که در منطقه گرنچین بدان تکلم می‌شود، صورت نگرفته است.

بلوچی سرحدی زیر شاخه‌ای از بلوچی غربی است که در شرق ایران در نواحی خراسان و گلستان و همچنین در نواحی جنوبی‌تر در سیستان و بخش‌های شمالی بلوچستان، اطراف زاهدان و خاش تکلم می‌شود. علاوه بر ایران، بلوچی غربی در منطقه مرو ترکمنستان، جنوب افغانستان و جنوب غربی پاکستان نیز تکلم می‌شود (همان). این پژوهش مشتمل بر سه بخش است. پس از مقدمه، در بخش دوم به ساختار ساختوازی فعل در بلوچی سرحدی پرداخته شده است. در این بخش، ساختار تصریفی فعل بر اساس عناصر ساختوازی فعل‌های خودایستا و ناخودایستا مورد بررسی قرار گرفته‌اند و عناصر متمایزکننده این صورت‌ها شناسایی و توصیف شده‌اند. در پایان، یافته‌های این پژوهش در بخش نتیجه‌گیری خلاصه گردیده است.

۲- ساختار تصریفی فعل در بلوچی سرحدی

به‌طور کلی، فعل‌های بلوچی سرحدی به دو صورت خودایستا و ناخودایستا به کار می‌روند که هر یک عناصر ساختوازی خاص خود را دارد.

۲-۱- فعل خودایستا

در ساختار تصریفی فعل خودایستای بلوچی سرحدی چهار عنصر ساختوازی را می‌توان یافت. این عناصر عبارتند از: (۱) جزء فعلی، (۲) ستاک فعلی، (۳) وندها و (۴) فعل ربطی

25. person marking

26. auxiliary

27. aspectual-modal affixes

28. transitivity

29. compound tenses

اسنادی. در ادامه، این عناصر به تفکیک بررسی خواهند شد. این بررسی کمک می‌کند تا عناصر نشانگر ویژگی‌های تصریفی فعل به عنوان عناصر تمایزدهنده صورت‌های خودایستا از صورت‌های ناخودایستا تعیین شوند.

۲-۱-۱- جزء فعلی

نظریه واحدی در مورد پیشوند یا پسوند بودن تکواژ $-a/$ به عنوان جزء فعلی وجود ندارد. بنا به عقیده بودروس^{۳۰} (۱۹۸۹: ۶۲) این تکواژ «با ستاک حال زمان حال و با ستاک گذشته نمود ناقص می‌سازد» (نقل شده در آکسنوف، ۲۰۰۶: ۱۶۶). بارانزهی (۲۰۰۳) در توصیف گویش سراوانی به این نکته اشاره کرده است که در وجه اخباری حال-آینده که از ستاک حال و شناسه‌ها ساخته می‌شود $-a/$ در فعل‌های مرکب به بخش اسمی افزوده می‌شود. در فعل‌های غیر مرکب نیز اغلب به واژه پیش از خود اضافه می‌شود. ولی هرگز به خود فعل اضافه نمی‌شود، بلکه به عنوان پی‌بست به واژه قبل از فعل می‌چسبد. آکسنوف (۲۰۰۶) در توصیف بلوچی ترکمنستان معتقد است $-a/$ وندی است که به صورت پی‌بست به واژه قبل از فعل می‌چسبد. عنصر $-a/$ و پیشوند $-k/$ در بلوچی ترکمنستان برای ساختار صورت‌های زمان، نمود و وجه اخباری حال و اخباری ناقص به کار می‌روند و در اخباری حال نشانه‌های ساختوازی وجه اخباری نیز هستند، ولی در سایر وجوه به کار نمی‌روند. در حال اخباری، جهانی و کرن (۲۰۰۹) تکواژ $-a/$ را جزء فعلی نامیده‌اند و معتقدند در بعضی از گویش‌های بلوچی از جمله بلوچی غربی در ایران برای نشان دادن نمود ناقص زمان گذشته به کار می‌رود. جهانی و کرن (همان)، همچنین، اعتقاد دارند این جزء فعلی در وجه اخباری زمان غیر گذشته هم به کار می‌رود، مانند: $-mī/$ در فارسی. بنابراین، جزء فعلی $-a/$ در زمان غیر گذشته وجه و نه نمود را نشان می‌دهد (برای توضیح بیشتر پیرامون نقش جزء فعلی $-a/$ رک. جهانی، آهنگر و نورزایی، ۱۳۸۹؛ نورزایی و جهانی، ۲۰۱۲).

در بلوچی سرحدی جزء فعلی $-a/$ در زمان‌های غیر گذشته حال اخباری و حال استمراری و در زمان‌های گذشته اخباری ناقص^{۳۱} و گذشته استمراری^{۳۲} به عنصر پیش از

30. G. Buddruss

31. imperfect indicative

32. progressive past

فعل می‌چسبند. در ادامه، به موارد کاربرد این تکواژ در ساخت‌های فعلی یاد شده در این گویش پرداخته می‌شود.

۱- جزء فعلی /-a/ در زمان حال اخباری وجه و در زمان حال استمراری، نمود ناقص فعل را نشان می‌دهد.

الف) حال اخباری:

- 1) f-i: man tahna -w-a
say.PRES-PRON.SUFF.3SG I alone-HI-V.EL
raw-an
go.PRES-1SG

‘می‌گویند من تنها می‌روم.’

ب) حال استمراری:

- 2) dar-an pa ti gohar-ok-a
have.PRES-1PL for self-GEN sister-DIM-OBL
zi³ astunk-a duətf-an
zi sleeve-V.EL sew.PRES-1SG

‘دارم برای خواهر کوچکم لباس می‌دوزم.’

۲- جزء فعلی /-a/ در گذشته اخباری ناقص و گذشته استمراری بیانگر نمود ناقص است.

الف) گذشته اخباری ناقص:

- 3) fwanag pas-an-a ruətf-iə do gaft-a
shepherd sheep-PL-ACC day-INDEF two time-V.EL
bo pa tʃar-iən-t-en-a
take.PAST.3SG for grass-CAUS-PAST-INF-OBL

‘چوپان روزی دو بارگوسفندان را برای چرا می‌برد.’

ب) گذشته استمراری:

- 4) aji daft dro-w-a
he have.PAST.3SG harvest-HI-V.EL
ko o habar-i-j-a
do.PAST.3.SG and speech-PRON.SUFF.3SG-HI-V.EL
da
give.PAST.3SG

‘او داشت درو می‌کرد و حرف می‌زد.’

جزء فعلی /-a/ در داده‌های بلوچی سرحدی در موارد زیر به کار نمی‌رود:

۳۳- واژه /zi(h)/ در بلوچی سرحدی به قسمت جلوی بالاتنه در لباس‌های زنانه گفته می‌شود که معمولاً سوزن‌دوزی شده است. به دلیل نداشتن معادل انگلیسی و فارسی این واژه در ریزنگاشت عیناً به کار رفته است.

الف) پیش از فعل /daft-en/ 'داشتن':

- 5) ma hannu: gwal o hofter **na-dar-iən**
 we now sack and camel NEG-have.PRES-1PL
 'ما حالا شتر و کیسه نداریم.'

ب) بعد از نشانه‌ناشناختگی /-iə/ پیش از فعل‌های ساده:

- 6) ennu: arusan ke bi: soruz-iə
 now wedding that be.PRES.3SG music-INDEF
 jar-iən
 bring.PRES-1PL
 'عروسی که باشد سازی (نوازنده ای) می‌آوریم.'

ج) با فعل‌های ساده بعد از /-ra/ که به نشانه‌ناشناختگی /-iə/ اضافه شده است:

- 7) jakk-iə-ra zur-an
 one-INDEF-ACC take.PRES-1PL
 'یکی را برمی‌دارم.'

د) پس از حرف ربط /h)um/ 'هم، همچنین' فقط وقتی بلافاصله پیش از فعل ساده قرار گرفته باشد.

- 8) zahg-a hum daft d3at
 child-ACC also have.PAST.3SG hit.PAST.3SG
 'بچه را هم داشت می‌زد.'

ه) در آغاز یک جمله یا بند، پس از ربط دهنده /ke/ 'که':

- 9) b-ja ke ra-j-iən
 IMP-come.PRES.2SG that go.PRES-HI-1PL
 'بیا که می‌رویم.'

و) اگر پیش از فعل ساده مکث شود، جزء فعلی /-a/ هرگز استفاده نمی‌شود:

- 10) man ... nend-an
 I sit.PRES-1SG
 'من ... می‌نشینم.'

۲-۱-۲- ستاک فعل

آکسنوف (۲۰۰۶: ۱۶۲) در معرفی ستاک‌های فعلی بلوچی ترکمنستان گفته است «همه فعل‌ها دو ستاک دارند: یک ستاک حال و یک ستاک گذشته. اولی [ستاک حال] در صورت‌های خودایستای زمان غیرگذشته و برای ساختار اسم فاعل به کار می‌رود. دومی

[ستاک گذشته] در صورت‌های خودایستای زمان گذشته و برای ساختار اسم مفعول و مصدر به کار می‌رود.»

بر اساس توضیح برجسته دلفروز (۲۰۰۳: ۲۱) در مورد ستاک‌های بلوچی:

«تکواژهایی که پس از حذف شناسه‌های شخصی باقی می‌مانند، -[dʒan-]jan- و -jat [dʒat-] ستاک‌های فعلی حال و گذشته هستند. در بلوچی مانند دیگر زبان‌های ایرانی و هند و اروپایی ستاک یا پایه، ریشه بدون پسوند است و یا برای ساختار ستاک یک پسوند به ریشه اضافه شده است.»

(برجسته دلفروز، ۲۰۰۳: ۲۱)

فعل‌های بلوچی سرحدی نیز دو ستاک حال و گذشته دارند که در ادامه معرفی خواهند شد.

الف) ستاک حال

ستاک حال در بلوچی سرحدی به صورت یک پایه یا ریشه بدون پسوند است. در بلوچی سرحدی دو نوع مصدر وجود دارد که یکی با ستاک گذشته و پسوند /-en/ ساخته می‌شود، مانند: /wart-en/ 'خوردن' و دیگری از ستاک حال به اضافه پسوند /-ag/ ساخته می‌شود، مانند: /war-ag/ علاوه بر این، با یک شیوه دیگر یعنی با حذف پسوند مصدری /-ag/ از مصدرهایی که با ستاک حال و این پسوند ساخته شده‌اند، نیز می‌توان ستاک حال را به دست آورد. مانند:

11)	مصدر	ستاک حال
	a. /dʒan-ag/	/dʒan/ 'زدن'
	b. /jan-ag/	/jan/ 'استفراغ کردن'
	c. /kaʃʃ-ag/	/kaʃʃ/ 'کشیدن'
	d. /hwan-ag/	/hwan/ 'خواندن'
	e. /ruəp-ag/	/ruəp/ 'چارو کردن'

ب) ستاک گذشته

ستاک گذشته فعل در بلوچی سرحدی از ریشه و یکی از پسوندهای /-t/ یا /-et/ تشکیل شده است. از دیدگاه برجسته دلفروز:

«ستاک گذشته فارسی میانه، بلوچی و فارسی نو که زمان گذشته بر اساس آن ساخته می‌شود، از وجه وصفی سازهای^{۳۴} باستانی با -ta- و -ita- می‌آیند و به همین دلیل (با افتادن واکه پایانی a) در بلوچی در پایان خود -t- یا -it- و در فارسی میانه و نو -t- یا -(i)d-(-īd) دارند.»

(برجسته دلفروز، ۲۰۰۳: ۲۵)

ستاک گذشته بلوچی سرحدی را می‌توان با حذف پسوند مصدرساز در مصدرهایی که از ستاک گذشته و پسوند /-en/ ساخته شده‌اند نیز ساخت. مانند:

12)	مصدر	→	ستاک گذشته	.
a.	/dʒat-en/		/dʒat/	’زد‘
b.	/zant-en/		/zant/	’دانست‘
c.	/kaʃfet-en/		/kaʃfet/	’کشید‘
d.	/lagget-en/		/lagget/	’برخورد کرد‘
e.	/sagget-en/		/sagget/	’تحمل کرد‘

آکسنوف (۲۰۰۶: ۱۶۲) معتقد است «از دیدگاه همزمانی تفاوت ستاک‌های حال و گذشته فعل‌های ساده منجر به تمایز ساختار منظم و نامنظم ستاک‌های گذشته از ستاک‌های حال می‌شود». بر اساس برجسته دلفروز (۲۰۰۳: ۲۶) «از دیدگاه همزمانی وقتی ستاک گذشته فعل‌های بلوچی و فارسی نو با افزودن یکی از پسوندهای -t-، -it- یا -āt- به ستاک حال بدون هیچ تغییر دیگری ساخته شود می‌توان آن‌ها را فعل‌های منظم نامید. سایر فعل‌ها، فعل‌های نامنظمی هستند که در برابر منظم‌سازی^{۳۵} مقاومت کرده‌اند. به عنوان مثال، آنقدر به کار می‌روند که مردم تصریفشان را به یاد دارند.» بدین ترتیب، شیوه‌های ستاک‌سازی در فعل‌های منظم و نامنظم بلوچی سرحدی نیز دارای رویکرد و ماهیت ساختوازی خاص خود هستند.

(۱) ستاک‌سازی منظم: در این شیوه ستاک حال با برداشتن پسوندهای گذشته /-t/ و /-et/ از ستاک گذشته ساخته می‌شود و هیچ تغییر دیگری در آن صورت نمی‌گیرد. مانند:

ستاک گذشته	ستاک حال	حذف پسوند گذشته
13) a. /pruəʃt/	/pruəʃ/	/-t/
b. /(h)wənt/	/(h) wən/	/-t/
c. /keʃt/	/keʃ/	/-t/
d. /koʃt/	/koʃ/	/-et/
e. /dʒəkət/	/dʒək/	/-et/
f. /luəʃt/	/luəʃ /	/-et/
g. /gwaʃt/	/gwaʃ/	/-t/

لازم به یادآوری است که ستاک حال فعل /gwaʃt-en/ 'گفتن'، /gwaʃ/ است که با حذف پسوند گذشته /-t/ از ستاک گذشته آن یعنی /gwaʃt/ ساخته می‌شود. افزون بر این صورت، در بلوچی سرحدی /gwa/ از ابتدای ستاک حال /gwaʃ/ حذف شده است و صورت /ʃ/ باقی مانده است که آن هم به عنوان ستاک حال به کار می‌رود. ولی چنین تغییری در ستاک گذشته صورت نگرفته است. صرف این فعل در جدول (۱) گویای این نکته است:

جدول شماره (۱) صرف فعل /gwaʃt-en/ در زمان حال و گذشته اخباری

حالت اخباری	گذشته اخباری	انحصاری	شامل
/aʃ-an/	/gwaʃt-on/	man	اول شخص مفرد
/(w)aʃ-e/	/gwaʃt-e/	ta	دوم شخص مفرد
/aʃi:(t)/	/gwaʃ(t)/	aji	سوم شخص مفرد
/(w) aʃ-iən/	/gwaʃt-iən/	manta	مثنی شامل
/(w)aʃ-iən/	/gwaʃt-iən/	ma	اول شخص جمع
/(w)aʃ-iən/	/gwaʃt-iən/	maʃma/ meʃma	شامل
/(w)aʃ-iə(t)/	/gwaʃ-iə(t)/	ʃoma	دوم شخص جمع
/aʃ-an(t)/	/gwaʃt-an(t)/	awan	سوم شخص جمع

(۲) ستاک‌سازی نامنظم: گاهی صورت ستاک گذشته و ستاک حال فعل‌ها با هم فرق دارند. این ستاک‌ها را می‌توان در زیرگروه‌هایی طبقه‌بندی کرد:

الف) فعل‌های ناهم‌آوا^{۳۶}: در این فعل‌ها ستاک حال و گذشته از ریشه‌های مختلفی هستند. مانند:

14)	مصدر	ستاک گذشته	ستاک حال
	a. /but-en/	/but/	/hast/
		‘بودن’	
	b. /dist-en/	/dist/	/gend/
		‘دیدن’	

ب) فعل‌هایی که ستاک‌های حال و گذشته آن‌ها از نظر همخوان‌های پایانی و یا در واکه‌ها با هم فرق دارند. این فعل‌ها را بر اساس نوع تغییراتی که در ستاک آنها روی می‌دهد می‌توان در هفت گروه زیر دسته‌بندی کرد:

(۱) /h/ پایانی ← /tʃ/

15)	مصدر	ستاک گذشته	ستاک حال
	a. /pahten/	/paht/	/patʃ/
		‘پختن’	
	b. /dohten/	/doht/	/duətʃ/
		‘دوختن’	
	c. /sohten/	/soht/	/suətʃ/
		‘سوختن’	
	d. /rehten/	/reht/	/riətʃ/
		‘ریختن’	

(۲) /z/، /h/ پایانی ← /s/ :

16)	مصدر	ستاک گذشته	ستاک حال
	a. /dʒesten/	/dʒest/	/dʒeh/
		‘فرار کردن’	
	b. /gwasten/	/gwast/	/gwaz/
		‘گذشتن’	

(۳) /d/ پایانی ← /s/، /ʃ/ :

17)	مصدر	ستاک گذشته	ستاک حال
	a. /sesten/	/sest/	/send/
		‘کندن’	
	b. /nejten/	/nejt/	/nend/
		‘نشستن’	
	c. /joʃten/	/joʃt/	/juəd/
		‘شستن’	

(۴) /r/، /w/ پایانی ← /p/ :

18)	مصدر	ستاک گذشته	ستاک حال
	a. /rapten/	/rapt/	/raw/
		‘رفتن’	
	b. /gepten/	/gept/	/ger/
		‘گرفتن’	

(۵) /rd/، /r/، /l/ پایانی ← /s/، /ʃ/ :

19)	مصدر	ستاک گذشته	ستاک حال
-----	------	------------	----------

a. /heʃten/	‘گذاشتن’	/heʃt/	/(h)ell/
b. /daʃten/	‘داشتن’	/daʃt/	/dar/
c. /gaʃten/	‘گشتن’	/gaʃt/	/gard/

(۶) تغییر واکه‌ها:

20)	تغییر واکه‌ای	مصدر	ستاک گذشته	ستاک حال
a.	/a/ → /o/ / /a/	/borten/~ /barten/	‘بردن’ /bort/~ /bart/	/bar/
b.	/a/ → /a/	/warten/	‘خوردن’ /wart/	/war/
c.	/u/ → /o/	/zorten/	‘برداشتن’ /zort/	/zu:r/
d.	/e/ → /o/	/morten/	‘مردن’ /mort/	/mer/
e.	/e/ → /a/	/daten/	‘دادن’ /dat/	/de/

(۷) حذف خیشومی پایانی پس از واکه:

21)	مصدر	ستاک گذشته	ستاک حال
a.	/tʃeten/	‘چیدن’ /tʃet/	/tʃen/
b.	/dʒaten/	‘زدن’ /dʒat/	/dʒan/
c.	/korten/	‘کردن’ /kort/	/kan/

ستاک گذشته در صرف فعل‌های زیر که در جدول (۲) ارائه شده‌اند، در صورت سوم شخص مفرد گذشته اخباری، علاوه بر صورتی که منطبق بر قواعد بالا ساخته می‌شود، صورت کوتاه شده‌ای هم دارد و فقط به همین صورت کوتاه شده به کار می‌رود:

جدول شماره (۲) ستاک گذشته برخی فعل‌ها همراه با صورت کوتاه شده در سوم شخص مفرد

	‘کردن’	‘برداشتن’	‘بریدن’	‘گفتن’
اول شخص مفرد	/kort-on/	/zort-on/	/borret-on/	/gwaʃt-on/
دوم شخص مفرد	/kort-e/	/zort-e/	/borret-e/	/gwaʃt-e/
سوم شخص مفرد	/kort/~ /ko/	/zort/~ /zo/	/borret t /bo	/gwaʃt/~ /gwa/
مثنی شامل	/ kort-iən/	/zort-iən/	/borret-iən/	/gwaʃt-iən/
اول شخص انحصاری جمع	/ kort-iən/	/zort-iən/	/borret-iən/	/gwaʃt-iən/
شامل	/ kort-iən/	/zort-iən/	/borret-iən/	/gwaʃt-iən/
دوم شخص جمع	/kort-iə(t)/	/zort-iə(t)/	/borret-iə(t)/	/gwaʃt-iə(t)/
سوم شخص جمع	/kort-an(t)/	/zort-an(t)/	/borret-an(t)/	/gwaʃt-an(t)/

۲-۱-۳- وندها

وندهای موجود در ساختار فعل ساده بلوچی سرحدی به دو صورت پیشوندی و پسوندی هستند. پیشوندها شامل پیشوند وجوه امری و التزامی، پیشوند نفی، پیشوند نهی و پسوندها شامل پسوند زمان گذشته، پسوند سببی، پسوند اسم مفعول^{۳۷} و شناسه‌های شخصی می‌باشند.

الف) پیشوندها

به طور کلی، پیشوندهای موجود در ساختار تصریفی فعل‌های ساده بلوچی سرحدی عبارتند از: /b-/, /na-/ و /ma-

۱) پیشوند /b-

از دیدگاه بارانزه‌ی (۲۰۰۳)، آکسنوف (۲۰۰۶) و آهنگر (۲۰۰۷) پیشوند /b- در ساختار سه صورت فعلی امری، حال التزامی و گذشته التزامی به کار می‌رود. جهانی و کرن (۲۰۰۹) نیز این پیشوند را نشانه وجه امری و التزامی می‌دانند. در ادامه، کاربرد این پیشوند در سه صورت یاد شده فعل در بلوچی سرحدی بررسی خواهد شد.

الف) پیشوند /b- در صورت‌های امری: این پیشوند با فعل‌های ساده امری دوم شخص مفرد (۲۲-a) و جمع (۲۲-b) به کار می‌رود. مانند:

22) a.	b-gwa	jak	kamm-ok-iə	sabr
	IMP-say.PRES.2SG	one	little-DIM-INDEF	patience
	kan-iət			
	IMP.do.PRES-2PL			

’بگو کمی صبر کنید.’

b.	noməz	b-kan-iət
	prayer	IMP-do.PRES-2PL

’نماز بخوانید.’

ب) پیشوند /b- در صورت‌های حال التزامی:

23)	sawad hob-iən	tʃi:z-iən	jakk-iə
	literacy good-ATTR	thing-COP.PRES.3SG	one-INDEF

۳۷- هرچند اسم مفعول در ساخت صورت‌های خودایستای فعل‌های گذشته التزامی و گذشته نقلی به کار می‌رود اما این پسوند به عنوان یکی از عناصر سازنده اسم مفعول در ادامه تحت عنوان عناصر به کار رفته در صورت‌های ناخودایستای فعل معرفی و توصیف شده است.

sawad-iə   b-dar-i:
literacy-INDEF   SUBJ-have.PRES-3SG

‘سواد چیز خوبی است کسی داشته باشد.’

(ج) پیشوند /b-/ در صورت‌های گذشته التزامی:

24) pekr-a   kan-iən   ke   aga   man   galah
thought-V.EL   do.PRES-1SG   that   if   I   wheat
b-keft-iən, ...
SUBJ-plant.PAST.1SG

‘فکر می‌کنم که اگر من گندم می‌کاشتم، ...’

پیشوند /b-/ در محیط‌های آوایی مختلف، گونه‌های آوایی مختلفی به خود می‌گیرد:

۱- گونه [b-] پیش از همخوان‌های واکنار به کار می‌رود. به عنوان نمونه: [b-lɑdɔ] ‘نقل مکان کن’، [b-zur-iət] ‘بردارید’، [b-dʒɑn] ‘بزن’.

۲- گونه [∅-] پیش از ستاک‌های فعلی فعل‌های ساده‌ای که با /b/، /m/ و /p/ آغاز می‌شوند، به کار می‌رود. نمونه‌های این گونه در بلوچی سرحدی این صورت‌ها هستند: [bar] ‘ببر’، [ban-iət] ‘ببندید’، [borr] ‘ببر’، [be] ‘باش’، [moʃ-iət] ‘بمالید’، [pond] ‘بمال’، [pruəʃ] ‘بشکن’. همچنین این گونه در فعل‌های پیشوندی و اغلب با فعل‌ها مرکب نیز به کار می‌رود. نمونه‌هایی از این گونه در فعل‌های پیشوندی بلوچی سرحدی: [ber kaʃ]- [iət] ‘بالا بکشید’، [dar riət] ‘بیرون بریز’ و فعل‌های مرکبی مانند [dor da-j-iət] ‘ببندازید’، [gour kan] ‘نگهداری کن’.

۳- گونه [be-] برای تأکید با ستاک‌های یک بخشی به کار می‌رود. نمونه‌هایی از این گونه در بلوچی سرحدی عبارتند از: [be-ger] ‘بگیر’، [be-mer] ‘بمیر’^{۳۸}.

همچنین در داده‌های بررسی شده مواردی مانند /wart-en/ ‘خوردن’ و /wuəʃtat-en/ ‘ایستادن’ با همخوان آغازین /w/ یافت شدند که با افزودن پیشوند /b- به ستاک حال این فعل‌ها /w/ آغازین حذف و واکنه ستاک مربوط نیز تغییر کرده است:

25) a. /b-/ + /war/ → /buər/ ‘بخور’

b. /b-/ + /wuʃt → /buəʃt/ ‘بایست’

۳۸- این صورت‌ها بدون پیشوند /be-/ نیز به کار می‌روند.

۲) پیشوندهای نفی و نهی

از دیدگاه بارانزهی (۲۰۰۳: ۱۰۱) «در بلوچی سراوانی صورت‌های منفی فعل با افزودن پیشوند/na- به همهٔ وجوه اخباری و جایگزین کردن پیشوند /be- یا /ma- در وجوه التزامی، غیرواقعی^{۳۹} و امری ساخته می‌شوند». آکسنوف (۲۰۰۶) /na- و /ma- را به ترتیب ادات نفی و نهی^{۴۰} می‌نامد و اعتقاد دارد که ادات نفی با صورت‌های وجه اخباری و ادات نهی با صورت‌های وجه امری و التزامی به کار می‌رود. آهنگر (۲۰۰۷) نیز در توصیف نظام فعل بلوچی سرحدی گرنچین به ساختار صورت‌های امری منفی با افزودن پیشوند نهی /ma- به ستاک حال و استفاده از این پیشوند با ستاک حال فعل‌های حال التزامی منفی اشاره کرده است.

با توجه به آنچه گفته شد، دو وند دیگری که در ساختار فعل‌های خودایستای بلوچی سرحدی یافت می‌شوند عبارتند از پیشوند نفی و پیشوند نهی. در بلوچی سرحدی پیشوند نفی /na- با صورت‌های فعلی وجه اخباری (حال اخباری) (۲۶-a)، گذشتهٔ اخباری، گذشتهٔ اخباری ناقص، گذشتهٔ نقلی و گذشتهٔ دور) به کار می‌رود. و پیشوند نهی /ma- در صورت‌های فعلی وجه امری (۲۶-b) و وجه التزامی جایگزین پیشوند /b- می‌شود. این پیشوند برای نفی نیز به کار می‌رود (۲۶-c).

- 26) a. ber iə   mej   hadd-a
           in this   we.GEN   surrounding –OBL
           zahrag-a   na-kan-an
           gall-V.EL   NEG-do.PRES-3PL

‘در منطقهٔ (اطراف) ما جرأت نمی‌کنند.’

- b. pu:nz-a   ma-band-iət
           nose –ACC   PROH-tie-2PL

‘بینی‌تان را نپوشید (صورت خود را استتار نکنید).’

- c. ta   ta   par   man   ham-anka
       till   you   for   I   EMPH-amount
       ma-ger-e   ma-jar-e   mni:
       NEG-take.PRES-2SG   NEG-bring.PRES-2SG   I.GEN
       ges-a   na-ja-j-e
       home-OBL   PROH -come.PRES-GL-2SG

39. irrealis

40. negation and prohibitive particles

‘تا همانقدر (لباس) برایم نگیری نیآوری به خانه‌ام نمی‌آیی.’

(ب) پسوندها

به‌طور کلی، سه نوع پسوند در ساختار فعل‌های خودایستای بلوچی سرحدی به‌کار می‌روند. این پسوندها عبارتند از: پسوند زمان گذشته، پسوند سببی، و شناسه‌های شخصی. (۱) پسوند زمان گذشته

همانطور که پیش از این اشاره شد، ستاک گذشته در بلوچی سرحدی شامل ریشه و یکی از پسوندهای زمان گذشته یعنی /-t/ و یا /-et/ است. این ستاک در ساختار زمان‌های گذشته بلوچی سرحدی به‌کار می‌رود.

27) a. ennu: gu tʃarʃah ɖabb-an-a gept-an
now with sift straw-PL-ACC take.PAST.3PL

‘حال، با چهار شاخ کاه را (از گندم) جدا می‌کردند.’

b. mn-ef luʃ-et
I-PRON.SUFF.3PL want.PAST-3SG
gwəft-ef j-iə
say.PAST-PRON.SUFF.3PL HI-this
ti: zahg-ej send tu:h-en
you.GEN child-GEN age big-COP.PRES.3SG

‘مرا خواستند گفتند سن بچه‌ات بالاست.’

(۲) پسوند سببی

پسوند سببی در بلوچی سرحدی /-iən/ است که با افزودن آن به ستاک حال، فعل سببی ساخته می‌شود. به کمک این پسوند می‌توان از فعل لازم، فعل متعدی ساخت. در فعل‌ها و یا ساخت‌های سببی، شخصی، حادثه‌ای، یا پدیده‌ای به عنوان مسبب^{۴۱} باعث می‌شود تا شخصی یا شیئی دیگر به عنوان مسبب^{۴۲} عملی را انجام دهد، حالتی را بپذیرد و یا در باقی بماند (دیبرمقدم، ۱۳۸۴). در ادامه، نمونه‌هایی از صورت‌های فعلی سببی بلوچی سرحدی ارائه شده‌اند. در برخی از این فعل‌ها پس از گرفتن پسوند سببی، واکنش ستاک حال دستخوش تغییر می‌شود:

41. causer

42. causee

28) a. /ɖal-et-en/	/ɖal/	+	/-iən/	→	/ɖal-iən-t-en/	’خراب کردن’
b. /tʃar-et-en/	/tʃar/	+	/-iən/	→	/tʃar-iən-t-en/	’چراندن’
c. /gwast-en/	/gwaz/	+	/-iən/	→	/gwaz-iən-t-en/	’گذراندن’
d. /(h)wapt-en/	/wasp/	+	/-iən/	→	/(h)wap-iən-t-en/	’خواهاندن’
e. /dʒokk-et-en/	/dʒokk/	+	/-iən/	→	/dʒuk-iən-t-en/	’به زانودر آوردن’
f. /sor-et-en/	/sor/	+	/-iən/	→	/sor-iən-t-en/	’تکان دادن’

برخی فعل‌های متعدی با پسوند سببی /-iən/ فاقد صورت لازم متناظر خود هستند و همیشه به صورت متعدی با پسوند سببی به کار می‌روند. مانند:

- 29) a. /gall-iən-t-en/ ‘از خود راندن’
 b. /riəp-iən-t-en/ ‘گول زدن’

۳) شناسه‌های شخصی

در بلوچی سرحدی دو نوع شناسه شخصی حال و گذشته در ساختار فعل‌های خودایستا به کار می‌روند. این عناصر با بیان ویژگی‌های تصریفی شخص و شمار از جمله عناصر تصریفی این صورت‌های فعل هستند. شناسه‌های شخصی حال و گذشته در جدول (۳) معرفی شده‌اند:

جدول شماره (۳) شناسه‌های شخصی حال و گذشته بلوچی سرحدی

		شناسه‌های شخصی حال	شناسه‌های شخصی گذشته
اول شخص مفرد		^{۴۳} /-an/ , /-in/	/-on/
دوم شخص مفرد		/-e/	/-e/
سوم شخص مفرد		/-i:(t)/ , Ø	-Ø
	مثنی شامل	/-iən/	/-iən/
اول شخص جمع	انحصاری	/-iən/	/-iən/
	شامل	/-iən/	/-iən/
	دوم شخص جمع	/-iə (t)/	/-iə (t)/
	سوم شخص جمع	/-an(t)/	/-an(t)/

از دیدگاه آهنگر (۲۰۰۷: ۷)، «همخوان‌های پایانی شناسه‌های شخصی بلوچی سرحدی اغلب در گفتار آزاد حذف می‌شوند و در جاهایی که پیش از همخوان‌ها واکه وجود دارد، واکه

۴۳- هر دو شناسه شخصی در پیکره زبانی مورد بررسی مشاهده شده است.

ممکن است خیشومی شده یا کشیده‌تر تلفظ شود، همچنان‌که در شناسه سوم شخص مفرد $[-i\bar{a}(t)]/[-i\bar{a}(t)]$ با فعل‌های منظم و $-t/\emptyset$ با فعل‌های نامنظم به کار می‌رود. آهنگر (همان) با مقایسه شناسه‌های حال و گذشته به این نکته هم اشاره کرده است که این شناسه‌ها، جز در اول و سوم شخص مفرد، صورت یکسانی دارند.

۴) فعل ربطی اسنادی

فعل ربطی اسنادی در بلوچی سرحدی به دو صورت کامل و پی‌بستی به کار می‌رود. صورت کامل این فعل فقط به صورت زمان حال اخباری به کار می‌رود اما صورت پی‌بستی آن هم به صورت زمان حال اخباری و هم گذشته اخباری به فعل می‌چسبد.

جدول شماره (۴) صرف صورت کامل و پی‌بستی فعل ربطی اسنادی حال اخباری مثبت و منفی

		صورت کامل		صورت پی‌بستی	
		مثبت	منفی	مثبت	منفی
اول شخص مفرد		/hast-on/	niəst-on/	/-on/	/na-h-on/
دوم شخص مفرد		/hast-e/	/niəst-e/	/w-e/	/na-h-e/
سوم شخص مفرد		/ha-∅/	/niəst-en/, /niə/	/-en/	/na-h-en/
	مثنی شامل	/hast-iən/	/niəst-iən/	/j-iən/	/na-h-iən/
اول شخص جمع	انحصاری	/hast-iən/	niəst-iən/	/j-iən/	/na-h-iən/
	شامل	/hast-iən/	niəst-iən/	/j-iən/	/na-h-iən/
دوم شخص جمع		/hast-iət/	/niəst-iət/	/j-iə(t)/	/na-h-iə(t)/
سوم شخص جمع		/hast-an(t)/	/niəst-an(t)/	/-an(t)/	/na-h-an(t)/

جدول شماره (۵) صرف صورت پی‌بستی فعل ربطی اسنادی گذشته اخباری

		مثبت	منفی
اول شخص مفرد		/-at-on/	/na-hat-on/
دوم شخص مفرد		/-(w)at-e/	/na-hat-e/
سوم شخص مفرد		/-(j)at/	/na-hat/
	مثنی شامل	/(w)at-iən/	/na-hat-iən/
اول شخص جمع	انحصاری	/(w)at-iən/	/na-hat-iən/
	شامل	/(w)at-iən/	/na-hat-iən/
دوم شخص جمع		/(w)at-iə/	/na-hat-iə(t)/
سوم شخص جمع		/at-an(t)/	/na-hat-an(t)/

همان‌طور که در جدول (۴) نیز پیدا است، صورت سوم شخص مفرد فعل ربطی کامل زمان حال در صورت منفی به صورت کوتاه شده /niə/ هم به کار می‌رود. همچنین، در جدول (۵) در همه صورت‌های پی‌بستی حال فعل ربطی، بین پیشوند نفی و فعل ربطی واج میانجی /h/ ظاهر می‌شود.

بر اساس آن چه در بررسی عناصر ساختوازی به کار رفته در ساختار فعل خودایستا در بلوچی سرحدی گفته شد، عناصر زیر را می‌توان به عنوان عناصر تصریفی فعل معرفی کرد: (۱) جزء فعلی /-a/، (۲) پیشوند /-b/ در صورت‌های وجه التزامی و امری، (۳) پسوند /-t/ و یا /-et/ زمان گذشته، (۴) شناسه‌های شخصی حال و گذشته، و (۵) فعل ربطی اسنادی. این عناصر در ساختار تصریفی صورت‌های خودایستای فعل به کار می‌روند و به این ترتیب میان صورت‌های خودایستا و ناخودایستای فعل تمایز ایجاد می‌کنند. در ادامه، به بررسی صورت‌های ناخودایستای فعل خواهیم پرداخت.

۲-۲- فعل‌های ناخودایستا

صورت‌های ناخودایستای فعل در بلوچی سرحدی عبارتند از مصدر، وجه وصفی (اسم فاعل و اسم مفعول) و اسم مصدر.

۲-۲-۱- مصدر

از دیدگاه برجسته دلفروز (۲۰۰۳: ۱۹) «در بیشتر فرهنگ لغت‌ها، فعل‌ها با صورت مصدری نقل می‌شوند هر چند مصدر، مشتق اسمی از ستاک فعل است». مصدر در بلوچی سرحدی دارای دو صورت است، یا (الف) مصدر از ستاک گذشته و پسوند /-en/ و یا (ب) از ستاک حال و پسوند /-ag/ مشتق می‌شود. ساختار مصدر با صورت اول متداول‌تر است.

ساختار (ب)	ساختار (الف)	
/fuəd-ag/	a. /foft-en	'شستن'
/war-ag/	b. /wart-en/	'خوردن'
/dzeh-ag/	c. /džest-en/	'دویدن'
/tforr-ag/	d. /tforret-en/	'چکیدن'
/dar retf-ag/	e. /dar reht-en/	'بیرون ریختن، برملا کردن'

f. /dar tʃet-en/	/dar tʃen-ag/	‘گلچین کردن’
g. /tʃap dʒat-en/	/tʃap dʒan-ag/	‘دست زدن’
h. /ges kort-en/	/ges kan-ag/	‘ازدواج کردن’

مصدرها مانند اسم نشانه‌های تصریفی جمع (a-۳۱) و حالت (b-۳۱) می‌گیرند:

- 31) a. j-iə   ap-an   **wart-en-i-j-an-a**
 HI-this   water-PL   eat.PAST-INF-GERV-HI-PL-ACC
 ma-riətʃ
 PROH-pour.PRES.2SG

‘این آب‌های قابل خوردن را نریز.’

- b. ruətʃ ro   diəm   pa   **neft-en-a**
 sun go.PRES.3SG   face   for   sit.PAST-INF-OBL

‘خورشید رو به غروب کردن می‌رود.’

- c. gedan   tahna   **gwap-ag-a**
 tent   alone   weave-INF-V.EL
 na-bi:
 NEG-become.PRES.3SG

‘سیاه چادر را نمی‌توان تنها بافت.’

بر اساس برجسته دلفروز

«در بلوچی مانند فارسی مصدر کوتاه^{۴۴} در ساخت‌هایی به‌کار می‌رود که توانایی انجام کاری را بیان می‌کنند. مصدر کوتاه از مصدر بدون پایانه /-in/ ساخته می‌شود مان‌ند /ʃut/ ‘رفت’ و بنابراین صورت مصدر کوتاه مانند صورت سوم شخص مفرد زمان گذشته و ستاک گذشته فعل می‌شود. صورت حال و گذشته فعل کمکی /kurtin/ ‘کردن’ با مصدر کوتاه به‌کار می‌روند تا توانایی انجام کاری را بیان کنند.»

(برجسته دلفروز، ۲۰۰۳: ۱۹)

مصدرهای کوتاه بلوچی سرحدی هم به همین شیوه ساخته می‌شوند:

- 32) a. man j-iə   kolor-a   **sagget-a**
 I   HI-this cooler-ACC   bear.PAST-V.EL
 na-kan-an
 NEG-do.PRES-1SG

‘من (باد) این کولر را تحمل نمی‌کنم.’

- b. muətu   dʒeh-i: **koft-i-j-a**
 poor   run.PRES-3SG   kill-PRON.SUFF.3SG-HI-V.EL

‘علاوه بر فرزندم با زن دیگری هم ازدواج کرده است.’

b. aga awan galah **keft-a**
 if they wheat plant.PAST-PP
 bu:t-iən-an fa mefma-f-a
 be.PAST-SUBJ-3PL from we-PRON.SUFF.3PL-V.EL
 na-luəʃ-et
 NEG-want-3SG

‘اگر آن‌ها گندم کاشته بودند از ما درخواست نمی‌کردند.’

۲-۲-۱- اسم مصدر

اسم مصدر در بلوچی سرحدی به کمک مصدر (نوع الف و ب) و پسوند /-i:/ ساخته می‌شود. بارانزهی (۲۰۰۳) ساختار (ستاک حال + -agi-) را وجه وصفی آینده^{۴۶} نامیده است. آکسنوف (۲۰۰۶) مصدر (ستاک گذشته + -in-) + -i- را صفت فعلی^{۴۷} نامیده است. از این ساختار به عنوان اسم (۳۵-a) یا صفت وصفی (۳۵-b) و اسنادی (d و c-۳۵) استفاده می‌شود.

35) a. j-iə ap-an **wart-en-i-j-an-a**
 HI-this water-PL eat.PAST-INF-GERV-HI-PL-ACC
 ma-riəʃ
 PROH-pour.PRES.2SG

‘این آب‌های قابل خوردن را نریز.’

b. **kof-ag-i-iən** pas-an-a pahk
 kill-INF-GERV-ATTR sheep-PL-ACC all
 bha-eʃ kort-ag-an
 sell-PRON.SUFF.3PL do.PAST-PP-3PL

‘همه گوسفندهای قابل کشتن را فروخته‌اند.’

c. baz gran-at hetʃʃ
 very heavy-COP.PAST nothing
sor-ag-i na-hat
 movement-INF-GERV NEG-COP.PAST.3SG

‘خیلی سنگین بود اصلاً قابل تکان دادن نبود.’

d. pira-mard **mer-ag-i-j-et**
 old-man die.PRES-INF-GERV-HI-COP.PAST.3SG

‘پیرمرد مردنی بود.’

46. future participle

47. verbal adjective

۳- نتیجه گیری

این پژوهش با هدف ارایه توصیفی همزمانی از عناصر ساختواژی به کاررفته در صورت‌های خودایستا و ناخودایستای فعل در بلوچی سرحدی آغاز شد. نتایج بررسی ساختواژی فعل نشان می‌دهد صورت‌های خودایستا و ناخودایستای آن از عناصر مختلفی تشکیل شده‌اند. در ساختار تصریفی فعل‌های خودایستای بلوچی سرحدی چهار عنصر یافت می‌شوند که عبارتند از: (۱) جزء فعلی، (۲) ستاک فعلی که به دو صورت ستاک حال یا ستاک گذشته است. به طور کلی، ستاک‌سازی به دو صورت منظم و نامنظم صورت می‌گیرد. در ستاک‌سازی منظم، ستاک حال با حذف پسوند زمان گذشته به کار رفته در ستاک گذشته ساخته می‌شود و هیچ تغییر دیگری صورت نمی‌گیرد. همچنین با حذف پسوند مصدری /-ag/ از مصدرهایی که با ستاک حال و این پسوند ساخته شده‌اند هم می‌توان ستاک حال را به دست آورد. ستاک گذشته بلوچی سرحدی را می‌توان با حذف پسوند مصدرساز در مصدرهایی که از ستاک گذشته و پسوند /-en/ ساخته شده‌اند، مشتق کرد. ستاک‌سازی نامنظم یا به صورت ستاک حال و ستاک گذشته متفاوت در فعل‌های ناهم‌آوا دیده می‌شود و یا ستاک حال و گذشته در همخوان‌های پایانی یا واکه‌ای با هم تفاوت‌هایی دارند. (۳) وندها که به دو صورت پیشوندی و پسوندی هستند. پیشوندها شامل /b-/ (پیشوند وجوه التزامی و امری)، /na-/ (پیشوند نفی) و /ma-/ (پیشوند نهی و نفی) می‌شوند و پسوندها شامل /-t/ یا /-et/ (پسوند زمان گذشته)، /-iən/ (پسوند سببی)، و شناسه‌های شخصی هستند. شناسه‌های شخصی حال و گذشته به ترتیب به ستاک حال و گذشته فعل‌ها می‌پیوندند. (۴) فعل ربطی اسنادی که به دو صورت کامل و پی‌بستی به کار می‌رود. صورت کامل این فعل فقط به صورت زمان حال اخباری به کار می‌رود اما صورت پی‌بستی آن هم به صورت زمان حال اخباری و هم گذشته اخباری به فعل می‌پیوندد. در بررسی صورت‌های ناخودایستای فعل در بلوچی سرحدی می‌توان ستاک فعلی و پسوند را در همه صورت‌های ناخودایستا یافت. این صورت‌ها عبارتند از: (۱) مصدر که به دو صورت ساخته می‌شود. در یک شیوه ستاک حال و پسوند /-ag/ مصدر می‌سازند و در شیوه دیگر ستاک گذشته و پسوند /-en/ (۲) وجه وصفی به دو صورت اسم فاعل و اسم مفعول یافت

می‌شود. اسم فاعل از ستاک حال و پسوند /-uək/ و اسم مفعول از ستاک گذشته و پسوند /-a(g)/ ساخته می‌شوند (۳) اسم مصدر که از مصدر و پسوند /-i/ تشکیل می‌شود. در پایان، می‌توان گفت کاربرد برخی از عناصر ساختوازی شامل جزء فعلی /-a/، پیشوند /b-/ در صورت‌های وجه التزامی و امری، پسوند /-t/ یا /-et/ زمان گذشته، شناسه‌های شخصی حال و گذشته و فعل ربطی اسنادی به‌عنوان عناصر تصریفی در ساختار صورت‌های خودایستای فعل موجب تمایز از صورت‌های ناخودایستا می‌شوند.

منابع

- دبیرمقدم، محمد (۱۳۸۴). ساختهای سببی در زبان فارسی. در: محمد دبیرمقدم، پژوهش‌های زبان‌شناختی فارسی (مجموعه مقالات) (صص ۱۸-۸۲). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- مشکوة‌الدینی، مهدی (۱۳۸۸). دستور زبان فارسی: واژگان و پیوندهای ساختی. تهران: سمت.
- Ahangar, A. A. (2007). A Description of Verbal System in Sarhaddi Balochi of Granchin. *Orientalia Suecana*, 56, 7-24.
- Axenov, S. (2006). *The Balochi Language of Turkmenistan*. Sweden: Uppsala University.
- Baranzehi, A. N. (2003). The Sarawani dialect of Balochi and Persian influence on it. In: C. Jahani, and A. Korn (Eds.), *The Baloch and Their Neighbours: Ethnic and Linguistic Contacts in Balochistan in Historical and Modern Times* (pp. 75-111). Weisbaden: Reichert.
- Barjasteh Delforooz, B. (2003). The Structure of Present and Past Stems in Balochi Compared to Old, Middle and New Persian. In: C. Jahani, and A. Korn (Eds.), *The Baloch and Their Neighbours: Ethnic and Linguistic Contacts in Balochistan in Historical and Modern Times* (pp. 19-32). Weisbaden: Reichert.
- Buddruss, G. (1989). *Aus Dem Leben Eines Jungen Balutschen, Von Ihm Selbst Erzählt*. Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes. Stuttgart.
- Booij, G. (2007). *The Grammar of Words: An Introduction to Morphology* (2nd edition). New York: Oxford University Press.
- Jahani, C. and A. Korn, (2009). Balochi. In: G. Winfuhr, (Ed.), *The Iranian Languages* (pp. 634-692). London, New York: Routledge.
- Jahani, C., A. A. Ahangar, and M. Noorzaie (2012). A Comparison among Aspect Markers in Balochi Dialects of Turkmenistan, Afghanistan, Sistani Sarhaddi, Granchin Sarhaddi, Sarawani, and Koroshi. In: *Articles of the First International Conference on Iran's Desert Area Dialects* (pp. 2263-2275)
- Katamba, F. and J. Stonham (2006). *Morphology* (2nd edition). New York: Palgrave Macmillan.

Mahmoodi Bakhtiari, B. (2003). Notes on the Tense System in Balochi and Standard Persian. In: C. Jahani, and A. Korn (Eds.), *The Baloch and Their Neighbours: Ethnic and Linguistic Contacts in Balochistan in Historical and Modern Times* (pp. 133-145). Weisbaden: Reichert.

Noorzaei, M. and C. Jahani (2012). The Distribution and Role of the Verb Clitic =a/a= in Different Balochi Dialects. *Orientalia Suecana*. LXI, 170-185.

فهرست اختصارات:

First person	1	Interjection	INTERJ
Second person	2	Locative	LOC
Third person	3	Negative	NEG
Ablative	ABL	Past	PAST
Accusative	ACC	Plural	PL
Allative	ALL	Past Participle	PP
Attributive	ATTR	Present	PRES
Causative	CAUS	Pre verb	PREV
Comparative degree	CMP	Prohibition	PROH
Copula verb	COP	Pronominal Suffix	PRON.SUFF
Dative	DAT	Proper noun	PN
Diminutive	DIM	Oblique	OBL
Ezafe	EZ	Ordinal	ORD
Emphatic	EMPH	Plural	PL
Genitive	GEN	Past participle	PP
Gerundive	GERV		
Hiatus	HI	Subjunctive prefix	SUBJ
Imperative	IMP	Singular	SG
Indefinite	INDEF	Verbal element	V.EL
Infinitive	INF		

پیوست:

راهنمای نشانه‌های آوایی

چاکنایی	نرمکامی	برگشتی	لثوی - کامی	لثوی	دو لبی	جایگاه تولید	
						شیوۀ تولید	انسدادی
	k	t		t	p	بیواک	انسدادی
	g	d		d	b	واکدار	
h			ʃ	s		بیواک	سایشی
			ʒ	z		واکدار	
			tʃ			بیواک	انسایشی
			dʒ			واکدار	
				n	m	واکدار	خیشومی
		r		r		واکدار	لرزان
				l		واکدار	کناری
			j		w	واکدار	ناسوده

واکه‌های ساده

	پیشین	مرکزی	پسین
افراشته	i:	i	u:
میانه	e	e:	ə
افتاده	a		ɑ

واکه‌های مرکب

uə, iə, ou, ej